

УДК 342.95:364-32(477)"364"

DOI 10.32782/cuj-2024-4-10

Проць Олександра Євстахіївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри історії України та правознавства

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ORCID: 0000-0002-2280-6836

Стефанишин Ярина Іванівна

студентка другого курсу факультету

історії, педагогіки та психології

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ORCID: 0009-0000-7736-6834

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті досліджено головні тенденції розвитку та особливості діяльності громадських організацій в умовах воєнного стану в Україні. Зазначено, що законодавство зобов'язує органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадські об'єднання та громадян сприяти військовому керуванню та військовим адміністраціям. Цей обов'язок поширюється на всі сфери суспільного життя і передбачає забезпечення правового режиму воєнного стану.

Підтверджено, що в умовах воєнного стану правовою основою діяльності організацій громадянського суспільства (ОГС) виступає Конституція, Закон України «Про громадські об'єднання» та низка інших нормативно-правових актів. При цьому ще на початку війни законодавець змінив закони, які регулюють діяльність ОГС, зокрема, скасував податки на благодійні надходження та розширив сфери волонтерської діяльності, чим створив більш сприятливі умови для ОГС.

Виявлено такі тенденції розвитку ОГС на сучасному етапі, як збільшення кількості волонтерських та благодійних організацій, та активізація їх діяльності. ОГС беруть участь у вирішенні проблем, пов'язаних із запровадженням воєнного стану, в тому числі надають допомогу армії, ветеранам, постраждалим та переселенцям, документують військові злочини, забезпечують правовий захист у випадках порушення прав людини. У зв'язку з цим значно підвищився рівень суспільної довіри до громадських організацій.

Водночас виявлено низку проблем, які ускладнюють діяльність ОГС в умовах воєнного стану, серед яких – брак фінансових, матеріальних і людських ресурсів, складні умови праці та ін. Доведено, що використання інформаційно-комунікаційних технологій сприяє забезпеченню прозорості та підвищенню ефективності їх діяльності.

Наголошено, що після війни важливо зберегти потенціал громадянського суспільства та продовжити його розвиток. Рекомендовано створити координаційний орган для підтримки співпраці між громадянським суспільством і державою, який допоможе ефективно організувати повоєнне відновлення країни.

Ключові слова: благодійність, воєнний стан, волонтерство, громадські організації, громадянське суспільство.

Prots O. Ye., Stefanyshyn Ya. I. The main trends in the development and activity of civil society organizations during the period of martial law in Ukraine

the article discusses trends in the development and activities of civil society organizations under martial law in Ukraine. It is noted that the legislation obliges state authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions, organizations, public associations and citizens to assist the military command and military administrations. This obligation applies to all spheres of public life and implies ensuring the legal regime of martial law.

The legal basis for the activities of CSOs is the Constitution, the Law of Ukraine "On Public Organizations" and other legal and regulatory instruments. CSOs are actively involved in solving problems arising from martial law, including providing assistance to the army, veterans, war victims and displaced persons, and documenting war crimes. CSOs provide legal protection in cases of human rights violations.

It was noted that at the beginning of the war the legislator changed the laws regulating the activities of CSOs, in particular, abolished taxes on charitable receipts and expanded the spheres of volunteer activities. The activation of volunteering and charity in Ukraine is accompanied by an increase in the number of relevant organizations involved in supporting the Armed Forces of Ukraine, solving humanitarian and social problems. In this regard, the level of trust in public organizations has significantly increased. However, they face difficulties such as lack of resources and difficult working conditions. The use of information and communication technologies helps to ensure transparency and efficiency of their activities.

After the war, it is important to preserve the potential of civil society and to continue its development. It is recommended to establish a coordinating body to support cooperation between civil society and the state, which will help to effectively organize the reconstruction of the country after the war.

Key words: *charity, martial law, volunteering, public organizations, civil society.*

Вступ. У зв'язку з великомасштабними військовими діями на території України, тобто фактично – війною Росії проти України, постала потреба консолідувати зусилля держави та громадянського суспільства в протидії агресорові. Сьогодні майже кожен громадянин задає собі питання, що він може зробити, щоб наблизити країну до перемоги, чим допомогти Збройним Силам України (ЗСУ). Це питання згуртовує людей, в результаті чого зростає кількість організацій громадянського суспільства (далі – ОГС) та активізується їхня діяльність у різних сферах суспільного життя. Варто погодитися з думкою В. А. Гапоненко про те, що «громадянське суспільство в умовах воєнного часу виступає чи не основним актором регулювання суспільно-політичних відносин, контролю за владою та підтримки ключових напрямів політики» [1, с. 15]. Інакше кажучи, громадянське суспільство швидко та ефективно відреагувало на загрозу суверенності Української держави та взяло на себе вирішення значної частини проблем воєнного часу.

Матеріали та методи. Становлення й розвиток громадянського суспільства та його інституцій в Україні є актуальним напрямом багатьох політологічних, соціологічних і правових досліджень уже тривалий час.

Російська збройна агресія посилила злободенність досліджуваних проблем. Взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства в умовах воєнного стану приділили увагу В. А. Гапоненко [1], В. І. Цимбалюк [2]; досить ґрунтовно специфіка інституціоналізації українського громадянського суспільства в умовах повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну проаналізована у статті О. А. Корнієвського [3]. Однак форми громадської активності постійно розвиваються, що потребує їх нового наукового осмислення.

У процесі дослідження використано систему загальнонаукових і спеціальних методів та прийомів наукового пізнання. Зокрема, формально-догматичний метод дав змогу проаналізувати зміст окремих юридичних норм і нормативно-правових приписів; метод системного аналізу уможливив виокремлення головних тенденцій розвитку ОГС в умовах воєнного стану; метод соціологічного аналізу використано для характеристики основних напрямів діяльності ОГС; метод прогнозування – для визначення перспектив подальшого розвитку ОГС в умовах повоєнного відновлення України.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити головні тенденції формування та діяль-

ності організацій громадянського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну, коли на всій території держави був запроваджений воєнний стан, акцентуючи на конкретних прикладах «мобілізації» суспільства у відповідь на зовнішню агресію.

Результати. Передовсім відзначимо, що Законом України «Про правовий режим воєнного стану» обов'язок сприяння діяльності військового командування та військових адміністрацій покладається як на органи державної влади України, так і на органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадські об'єднання та всіх громадян (ст. 17) [4]. Хоч цей обов'язок стосується запровадження та здійснення на відповідній території власне заходів правового режиму воєнного стану, фактично він охоплює всі сфери життєдіяльності суспільства. Різновекторна активність організацій громадянського суспільства об'єднується спільною метою спротиву російській агресії та вирішення проблем різних категорій населення в умовах воєнного стану.

Загалом правову основу для утворення та діяльності ОГС, в т.ч. у період воєнного стану, складає низка правових актів, центральне місце серед яких посідає Конституція України, у ст. 36 якої закріплено право на свободу об'єднання [5]. Базовими є норми Закону України «Про громадські об'єднання», згідно з яким добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів може утворюватися у формі громадської організації або громадської спілки [6]. Окремими законами регламентовано волонтерську [7] та благодійну [8] діяльність в Україні. За рік до повномасштабного вторгнення в Україну було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, метою якої визначалося створення сприятливих умов для розвитку громадської ініціативи, самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадян-

ського суспільства, налагодження взаємодії між громадянами та органами державної влади, органами місцевого самоврядування [9]. Однак реалізація Стратегії зіткнулася із безпрецедентними викликами, зумовленими війною. Незважаючи на це, ОГС в Україні розвиваються та спрямовують свою діяльність на вирішення невідкладних проблем державного і суспільного життя. За слушним висновком В. І. Цимбалюка, «практика доводить, що взаємодія органів державної влади з інститутами громадянського суспільства, навіть у ситуації певних контроверз, завжди відбувається у правовому полі (в сенсі – на підставі закону)» [2, с. 51].

Активізація ОГС в умовах воєнного стану спонукала законодавця вносити зміни до нормативно-правових актів, що регламентують їхню діяльність. Зокрема, як указують С. Ковальчук та М. Пивовар, «у період війни влада подбала про діяльність благодійних організацій та громадських об'єднань» [10, с. 175]. Мова йде про те, що урядовою постановою ще на початку війни благодійні надходження на рахунок неприбуткової організації були звільнені від оподаткування; а в регіонах, де ведуться активні бойові дії, визнано необов'язковим облік благодійної чи гуманітарної допомоги. Крім того, відповідними змінами було розширено сфери волонтерської діяльності та забезпечено її державну підтримку. Вочевидь, такі нововведення спрямовані на те, щоб створити більш сприятливі умови для цих організацій громадянського суспільства і підвищити довіру людей до них.

Згідно із законодавством, волонтерська діяльність – це форма благодійності, спрямована на допомогу іншим, і базується на законності, рівності, добровільності, безоплатності й неприбутковості. Як відзначає О. А. Корнієвський, «динаміка інституцій громадянського суспільства як у роки протидії російській агресії на сході України, так і за повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України показово характеризує зростання кількості волонтерських та благодійних організацій» [3, с. 42–43]. Так, за статистичною інформацією, станом на 1 січня 2022 р. в Україні було зареєстровано

20 498 благодійних організацій, а станом на жовтень 2023 р. – уже 29 246» [11, с. 12].

За влучним висловом Наталі Кривди, експертки «Українського культурного фонду», зараз в Україні триває «епоха реактивного волонтерства, що має перейти в епоху потужних, сталих інституцій» [12]. Дійсно, волонтерство стало одним із трендів розвитку громадянського суспільства, потужною й ефективною формою громадянської активності, що консолідує дітей і дорослих, працюючих і безробітних для досягнення суспільно значущих цілей. Прикладом може слугувати волонтерська діяльність академічної спільноти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Науково-педагогічні працівники та студентство об'єднали свої зусилля для підтримки українських військових. Як результат, університет систематично направляє на фронт обладнання та дрони, які є критично важливими для наших захисників. Лише у липні 2024 р. завдяки благодійній акції вдалося зібрати 45 300 гривень [13]. Це тільки один приклад, а якщо спроектувати його на масштаб всієї країни, отримаємо картину безпрецедентної згуртованості українського суспільства перед зовнішніми загрозами.

Відзначимо також, що у воєнний час завдяки ефективній діяльності ОГС підвищився рівень суспільної довіри до них. За результатами соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 25 січня 2024 року, волонтерським організаціям довіряє 78%, громадським організаціям – 55% опитаних [14]. Це свідчить про значущість ОГС та їхньої діяльності і водночас покладає на них значну відповідальність.

Упродовж усього періоду воєнного стану ОГС беруть участь у вирішенні питань, пов'язаних з гострими викликами безпекової, гуманітарної, соціальної ситуації, спричиненої війною. Аналітики відзначають зміни пріоритетів у діяльності ОГС. Зокрема, «посилилася діяльність у сферах: допомоги армії, ветеранам (із 21,9 до 43,2%); допомоги жертвам війни і переселенцям (із 17,5 до 43,2%); ненабагато збільшилася діяльність,

спрямована на допомогу вразливим верствам населення, людям з інвалідністю (із 11,5 до 12,0%)» [11, с. 13]. Дійсно, в умовах війни пріоритетного значення набуває діяльність, спрямована на допомогу ЗСУ, а також розв'язання соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та інших людей, які потерпіли від воєнних дій. У цих сферах ОГС виступають надійним партнером держави.

Важливим напрямом діяльності як державних органів, так і організацій громадянського суспільства є документування подій, що містять ознаки воєнних злочинів і злочинів проти людяності, які РФ вчинила в Україні. З цією метою створена Коаліція документування воєнних злочинів «Україна. П'ята ранку/ Ukraine. Five AM Coalition», глобальна ініціатива «Розірвати коло безкарності за воєнні злочини Росії» («Трибунал для Путіна») та ін. [15]. Високий ступінь суспільної довіри до організацій громадянського суспільства дає їм змогу отримати інформацію навіть від тих осіб, які, не відчуваючи достатніх гарантій безпеки, не готові надавати інформацію представникам відповідних державних органів. А проаналізувавши діяльність таких організацій, як Правозахисна Група «Січ», Кримська правозахисна група (КППГ), Громадська організація «Докудейз», Центр прав людини ZMINA та ін., можна дійти висновку, що вони фокусуються на захисті прав і свобод людей, які потерпіли від російської агресії.

Отже, ОГС не лише здійснюють моніторинг та документування вчинених РФ в Україні злочинів, а й правовий захист потерпілих, підготовку позовів до міжнародних судових інституцій тощо. Вважаємо ці напрями діяльності надзвичайно важливим, оскільки порушення прав і свобод людини і громадянина з боку російського окупанта є грубими і системними, тому слід докласти усіх зусиль, щоб притягнути країну-агресора до відповідальності.

Зауважимо, що багато громадських організацій займаються й іншими, не менш актуальними видами діяльності. Наприклад, Громадська організація Біла Стрічка Україна працює над проблемами протидії домашньому насильству щодо жінок і дітей, Асоціація під-

приємців-ветеранів АТО своєю метою має повноцінну реінтеграцію ветеранів в суспільстві, сприяння розвитку бізнес-еліти з числа ветеранів-підприємців, а Українська асоціація психологічної підтримки об'єднує понад сорок фахівців, що надають психологічну підтримку на всіх етапах різних кризових подій та післякризового відновлення. Це підтверджує, що ОГС дбають і про розв'язання проблем внутрішнього характеру, частина з яких, щоправда, так чи інакше пов'язана з війною.

Наприклад, у зв'язку з російською військовою агресією Україна сьогодні активно позбувається російської «спадщини», зокрема, в назвах об'єктів топоніміки. перейменування вулиць, які мають радянські або російські назви, є важливим кроком у дерусифікації України. Воно допомагає відокремитися від російської імперської спадщини та збудувати нову українську державу. Цей процес активно відбувається в усіх громадах, зокрема, на Дрогобиччині. У засіданнях комісії з питань проведення заходів дерусифікації та перейменування і присвоєння назв вулицям, провулкам, паркам, скверам у межах Дрогобицької міської територіальної громади постійно беруть участь представники громадських організацій міста, старости та небайдужі мешканці громади [16]. Тобто перейменування топонімічних об'єктів відбувається з обов'язковим урахуванням пропозицій громади.

На жаль, існує багато труднощів, з якими стикаються ОГС в умовах воєнного стану. Передовсім це брак матеріальних ресурсів, призупинення фінансування, кадрові втрати через переїзди та переміщення громадян, складні умови роботи, неможливість системного планування діяльності тощо. Щоб зберігати високий рівень ефективності, ОГС потрібно змінювати методи своєї роботи, щоразу адаптуючись до актуальних потреб, знаходити нові джерела фінансування, розширювати зв'язки з міжнародними партнерами тощо. При цьому важлива комунікація як між самими організаціями, так і з суспільством загалом. Публікації у соціальних мережах про допомогу ЗСУ, ВПО, фінансову підтримку інших уразливих груп не просто фіксують факти, а виявляють найбільш актуальні про-

блеми, демонструють готовність допомагати та розглядати різні варіанти надання допомоги.

Потужним чинником ефективності ОГС в умовах воєнного стану є використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у своїй діяльності. Переваги ІКТ були підтверджені в умовах карантину через пандемію COVID-19 і особливо – після повномасштабного вторгнення. Розвиток державних електронних сервісів, каналів інформування та зв'язку сприяє координації співпраці держави та ОГС. Своєю чергою, організації громадянського суспільства за допомогою ІКТ забезпечують прозорість і відкритість своєї діяльності. Наприклад, понад 15 років працює для розвитку громадянського суспільства в Україні Громадська організація «Інформаційно-аналітичний центр «Громадський Простір». Громадський Простір забезпечує інформаційну підтримку громадських організацій, презентує їхні досягнення, висвітлює громадські активності тощо [17].

Висновки. Спротив російській агресії об'єднав громадянське суспільство в Україні й сприяв тому, що його організації стали активним суб'єктом суспільних відносин. ОГС в період воєнного стану в Україні спрямовують свою діяльність на допомогу ЗСУ, захист прав людини, надання соціальної допомоги ВПО та іншим постраждалим від воєнних дій тощо. Важливо зберегти той потенціал, який сформувався в період випробувань, і розвинути його після закінчення війни. Як указує В. А. Гапоненко, існує «необхідність закріплення найефективніших практик громадської активності на базі громадських організацій та через формалізовані процедури, а також постійного планування і розробки стратегії громадських організацій, волонтерських рухів, спілок та громадських лідерів, спрямованого на злагоджені і консолідовані дії» [1, с. 15]. У зв'язку з цим доцільним видається створення координаційного органу для підтримки та розвитку співпраці між громадянським суспільством та органами державної влади в Україні в умовах повоєнного відновлення. Воно має відбуватися за безпосередньої

участі якомога більшої кількості представників громадянського суспільства в усьому циклі відновлення – від розробки відповідних проєктів до прийняття рішень та їх реа-

лізації. Власне роль українського громадянського суспільства у відбудові України після Перемоги потребує подальшого наукового опрацювання.

Література

1. Гапоненко В. А. Еволюція механізмів взаємодії інститутів держави і громадянського суспільства в умовах воєнного стану. Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу: зб. матер. та доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 квітня 2023 р.). Ред. кол. А.Є. Конверський (голова), О.В. Батриченко, Ф.П. Власенко, [та ін.]. Київ: ВАДЕКС, 2023. С. 14–17.
2. Цимбалюк В. І. Взаємодія органів влади з інститутами громадянського суспільства: специфіка в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2023. № 1(66). С. 47–54. DOI <https://doi.org/10.18372/2307-9061.66.17416>.
3. Корнієвський О. А. Особливості інституціоналізації громадянського суспільства України в умовах воєнного стану. *Політичне життя*. 2024. № 1. С. 40–44. DOI <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.6>.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
7. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.
8. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.
9. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: указ Президента України від 07.09.2021 № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n18>.
10. Ковальчук С., Пивовар М. Напрямки реформування громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах війни в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 173–178. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.32>.
11. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022–2023 рр.). За ред. В. Г. Потапенка, Ю. А. Тищенко, Ю. Б. Каплан. Київ, 2023. 91 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/rubrik_spryanniia/dopovid_NISD%202022-2023.pdf.
12. Тренди розвитку громадянського суспільства 2024 / ICAP Єднання. URL: <https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12580-trendi-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-2024>.
13. У липні в університеті зібрали кошти на чергову партію fpv-дронів для ЗСУ / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. 05.08.2024. URL: <https://dspu.edu.ua/news/u-lypni-v-universyteti-zibraly-koshty-na-chergov-partiyu-fpv-droniv-dlya-zsu/>.
14. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>.
15. Участь українських організацій у документуванні злочинів, вчинених РФ в Україні / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/uchast-ukrayinskykh-orhanizatsiy-u-dokumentuvanni-zlochyniv-vchynenykh-rf>.
16. У Дрогобичі розглянуть перейменування ще п'яти вулиць в селах громади / Агенція інформатики та аналітики «Гал-Інфо». 14 березня 2014. URL: https://galinfo.com.ua/news/u_drogobychi_rozglyanut_pereyrenuvannya_shche_pyaty_vulyts_v_selah_gromady_415192.html.
17. Громадська організація «Інформаційно-аналітичний центр «Громадський Простір». URL: <https://www.prostir.ua/about-us/>.

References

1. Haponenko, V. A. (2023). *Evoliutsiia mekhanizmv vzaemodii instytutiv derzhavy i hromadianskoho suspilstva v umovakh voiennoho stanu* [Evolution of mechanisms of interaction between state and civil society

institutions under martial law]. U A.Ie. Konverskyi (holova red. kol.), O.V. Batrymenko, F.P. Vlasenko, [ta in.] *Rozvytok hromadianskoho suspilstva v umovakh voiennoho chasu* (p. 14–17). VADEKS [in Ukrainian].

2. Tsybaliuk, V. I. (2023). Vzaiemodiia orhaniv vlady z instytutamy hromadianskoho suspilstva: spetsyfika v umovakh voiennoho stanu [Interaction of authorities with civil society institutions: specifics in conditions of martial law]. *Yurydychnyi visnyk*, 1(66), 47–54. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.66.17416> [in Ukrainian].

3. Korniiievskiy, O. A. (2024). Osoblyvosti instytutsionalizatsii hromadianskoho suspilstva Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of institutionalization of civil society in Ukraine under martial law]. *Politychne zhyttia*, 1, 40–44. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.6> [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» № 389-VIII (2015) [The Law of Ukraine on the Legal Regime of Martial Law]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

5. Konstytutsiia Ukrainy № 254k/96-VR (1996) [The Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy «Pro hromadski obiednannia» № 4572-VI (2012) [The Law of Ukraine on Public Associations]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy «Pro volontersku diialnist» № 3236-VI (2011) [The Law of Ukraine on Volunteer Activity]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> [in Ukrainian].

8. Zakon Ukrainy «Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii» № 5073-VI (2012) [The Law of Ukraine on Charitable Activities and Charitable Organizations]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> [in Ukrainian].

9. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Natsionalnu stratehiu spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky» № 487/2021 (2021) [Decree of the President of Ukraine on the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021–2026]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#n18> [in Ukrainian].

10. Kovalchuk, S. & Pyvovar, M. (2022). Napriamky reformuvannia hromadianskoho suspilstva ta orhaniv publichnoi vlady v umovakh viiny v Ukraini [Directions for reforming civil society and public administration in the context of war in Ukraine]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 1, 173–178. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.32> [in Ukrainian].

11. V.H. Potapenko, Yu.A. Tyshchenko, Yu.B. Kaplan (Red.). (2023). *Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini (2022–2023 rr.)* [The state of development of civil society in Ukraine (2022–2023)]. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/rubrik_spryannia/dopovid_NISD%202022-2023.pdf [in Ukrainian].

12. ISAR Yednannia. *Trendy rozvytku hromadianskoho suspilstva 2024* [Civil society development trends 2024]. Retrieved from: <https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12580-trendi-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-2024> [in Ukrainian].

13. Drohobyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka. (05 serpnia 2024). *U lypni v universyteti zibraly koshty na chervovu partiiu fpv-droniv dlia ZSU* [In July, the University raised funds for another batch of fpv drones for the Armed Forces of Ukraine]. Retrieved from: <https://dspu.edu.ua/news/u-lypni-v-universyteti-zibraly-koshty-na-chervgov-partiyu-fpv-droniv-dlya-zsu/> [in Ukrainian].

14. Razumkov tsentr. (07 liutogo 2024). *Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady. Dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv (sichen 2024 r.)* [Citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities. Trust in social institutions, politicians, officials and public figures (January 2024)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r> [in Ukrainian].

15. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (05 travnia 2022). *Uchast ukrainskykh orhanizatsii u dokumentuvanni zlochyniv, vchynenykh RF v Ukraini* [Participation of Ukrainian organizations in documenting crimes committed by the Russian Federation in Ukraine]. Retrieved from: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/uchast-ukrayinskykh-orhanizatsiy-u-dokumentuvanni-zlochyniv-vchynenykh-rf> [in Ukrainian].

16. Ahentsiia informatyky ta analityky «Hal-Info». (14 bereznia 2024). *U Drohobychi rozghlianut pereimenuvannia shche piaty vulyts v selakh hromady* [Renaming of five more streets in hromada villages to be considered in Drohobych]. Retrieved from: https://galinfo.com.ua/news/u_drogobychi_rozglyanut_pereimenuvannya_shche_pyaty_vulyts_v_selah_gromady_415192.html [in Ukrainian].

17. Hromadska orhanizatsiia «Informatsiino-analitychnyi tsentr «Hromadskyi Prostir» [NGO “Information and Analytical Center” “Public Space”]. Retrieved from: <https://www.prostir.ua/about-us/> [in Ukrainian].